

YU ISSN 0350-185x

UDK 808

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

XLVIII

Уређивачки одбор:

*др Даринка Гортан-Премк, др Ирена Грицкат, др Милка Ивић, др Павле
Ивић, Блаже Конески, др Тине Логар, др Александар Младеновић,
др Мирослав Николић, др Асим Пецо, др Митар Пешикан,
др Живојин Станојчић, др Драго Ћупић, др Егон Фекете*

Главни уредник:

МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД

1992

ТАТЈАНА СУВОТИН–ГОЛУБОВИЋ
(Београд)

ФРАГМЕНТИ СЛУЖБЕ СВ. БОРИСУ И ГЛЕБУ У РУКОПИСУ
БР. 32 ЗБИРКЕ МАНАСТИРА ДЕЧАНА

Петнаестог јула 1015. године умро је кијевски велики кнез Василије, боље познат по свом паганском имену — Владимир. Непосредно по Владимировој смрти, његових дванаест синова започињу беспоштену борбу за власт. Против најстаријег сина и законитог наследника Свјатополка побунио се један од млађе браће, новгородски кнез Јарослав. Овај се сукоб завршио Јарослављевом победом и Свјатополковим прогонством 1019. године. Свега неколико дана после Владимирове смрти пала је прва жртва династичких сукоба — 24. јула на реци Алти (у данашњој Полтавској области) убијен је један од млађих Владимирових синова, ростовски кнез Борис чије је хришћанско име било Роман. Врло брзо, већ 5. септембра, убијен је и његов рођени брат, муромски кнез Глеб, у крштењу назван Давид.

Први покушаји канонизације кнежева Бориса и Глеба падају у време владавине њиховог полубрата, великог кнеза Јарослава Мудрог (1019—1054. год.). Процес канонизације који је Јарослав покренуо завршен је тек у време његовог наследника и то тако што је кијевски митрополит Грк Георгије¹, мада изгледа да сам није баш био чврсто убеђен у њихову светост, јавно обзнанио чудотворно дејство њихових моштију. Смрт кнежева Бориса и Глеба није имала карактер мученичке смрти за веру па тако, када се још узме у обзир и њихов световни статус, није постојао ни један битан елемент за њихову канонизацију. Могло би се поставити и питање зашто није прво канонизиован њихов отац, за чије је време владавине званично покрштена Кијевска Русија². Политички аргументи за ову канонизацију нису се

¹Георгије је био кијевски митрополит у периоду од 1062. до 1077. године, по мишљењу неких истраживача, док је по другима то био од 1063. до 1073. године. Детаљније о њему у: *Словарь книжников и книжности Древней Руси*, вып. I (XI — первая половина XIV в.), Ленинград 1987, 104—105

²Званичан датум крштења Русије је 1. август 988. године. Међутим, у новијим

могли јавно обзнанити, па се морало пронаћи неко оправдање које би било мотивисано верским разлозима. Тако је понуђено, па затим очигледно и званично прихваћено тумачење да њихова смрт има карактер крвне жртве која се приноси ради потврђивања (учвршћивања) новосклопљеног савеза тј. уласка Кијевске Русије у хришћанску заједницу³. Приближно у исто време када и Борис и Глеб страдао је и трећи брат, кнез Свјатослав, па би се могло поставити питање зашто и он није био канонизован.

Ова, по свим мерилима необична канонизација, увек се у литератури тумачила и правдала потребама политичке природе. Међутим, она је, самим тим што је то прва канонизација у руској цркви, подстакла В. Н. Топорова, истакнутог представника руске семиотичке школе, да се позабави овим проблемом. Не улазећи у питања времена настанка култа и његовог каснијег развоја, Топоров је желео да укаже на могуће правце истраживања узрока његовог настанка и каснијег обликовања. Пошавши од далеких индоевропских и балтословенских претхришћанских језичких па и митолошких слојева, успео је убедљиво да покаже да чин канонизације Бориса и Глеба има, заправо, паганску подлогу⁴. Овакав приступ настанку култа првих руских *светих* може изазвати бурну реакцију и неодобравање неких истраживача али представља, по мом мишљењу, уношење новог начина размишљања у прилично конзервативан и статичан приступ истраживањима целокупног словенског средњовековног културног наслеђа.

Култ свете браће почео је да се развија, највероватније уз подстицаје владајућег кнеза, убрзо по њиховој погибији и Јарослављевом учвршћивању на власти. Развој култа подстиче и састављање неопходних културних текстова. Они се могу поделити у две основне групе. Прву групу чине текстови историјског карактера: житија, кратке белешке о њиховој смрти и Похвала. Другој групи припадају разне службе које су настајале од XI века. Треба стално имати у виду да је руска црква четири пута годишње обележавала успомену на убијену браћу. Најважнији празник славио се 24. јула, на дан Борисовог убиства. Затим, славила су се и два преноса њихових моштију: 2. маја пренос из старе у нову цркву у Вишгороду и 11. августа — пренос моштију из Вишгорода у Смоленск. Убиство кнеза Глеба (5. септембра) обележавало се као празник локалног

истраживањима јављају се неке недоумице око године у којој је крштена Кијевска Русија. О томе у: О. М. Рапов, *О дате пријетия хришћанства князем Владимироу и Киевланам*, Вопросы истории 6 (1984), 34–37; такође и Я. Н. Шапов, *Церковь в Древней Руси (до конца XIII века)*, Русское православие: веки истории, Москва 1989, 61.

³Ф. А. Sciacca, *In Imitation of Christ: Boris and Gleb and the ritual consecration of the Russian Land*, Slavic Review 49/2 (1990), 253–260.

⁴В. Н. Топоров, *Об одном архаичном индоевропейском элементе в древнерусской духовной культуре — *свет*, Языки культуры и проблемы переводимости, Москва 1987, 184–252.

карактера⁵.

Прва служба Борису и Глебу написана је на грчком језику. То је и разумљиво када се зна да је њен аутор био Грк. Канон ове службе имао је свих девет песама. Оба ова тврђења убедљиво доказује М. Ф. Мурјанов уз помоћ реконструкције грчког акростиха канона кнежевима⁶. Значајну помоћ приликом утврђивања првобитног стања и изгледа канона пружила је једна белешка уз канон у рукопису ЦГАДА, ф. 381, бр. 122 (из прве половине XII века) која каже: „канонъ тѣма же святѣиима, имѣтаи по главамъ грѣчскѣи стихи Си Давыдѣ пѣснь приношѣ Романѣ“.

Приликом проучавања служби, односно, првобитне службе, постављају се два незаобилазна питања; једно се тиче ауторства, а друго — времена настанка службе. Одговор на прво омогућава да се одређеније одговори и на друго. У заглављу службе светим кнежевима у већ споменутом рукопису ЦГАДА, ф. 381, бр. 122 стоји да је њен аутор Јован, митрополит руски. Све би било једноставно да у XI веку руском црквом нису владала два митрополита Јована. Први Јован је умро 1036. или 1037. године, а други се налазио на трону кијевских митрополита у периоду 1077—1089. год., и логично, поставља се питање који би од њих двојице могао бити аутор службе. У старијој литератури опште је прихваћено мишљење да је то био старији митрополит Јован, међутим, у новијој литератури јављају се и другачија мишљења. Судећи према најновијим истраживањима, већа је вероватноћа да је састављач службе млађи митрополит Јован II Продром. Пољски истраживач А. Попе износи тезу по којој служба није могла настати пре 80-тих година XI века. а, такође, и да су први култни текстови могли настати тек средином XI века⁷. У прилог овим Попевим тезама говори и чињеница да у време Јована I још није била званично извршена канонизација Бориса и Глеба, мада се допушта могућност да је култ почео спонтано да се формира током двадесетих година XI века. Мало је вероватно да би се највиши црквени великодостојник упустио у састављање службе посвећене личностима чији светачки статус није званично регулисан у складу са црквеним законима. Ако прихватимо митрополита Јована

⁵ П. В. Голубовский, *Иваничиския месячныя миней 1547—1579. г. и содержащаяся в них служба св. мученикам князям Борису и Глебу*, Чтения в историческом обществе Нестора—летописца, кн. XIV, св. 3 (Киев 1900), 30.

⁶ М. Ф. Мурянов, *Из наблюдений над структурой служебных миней*, Проблемы структурной лингвистики, Москва 1981, 270—271.

⁷ А. Поппэ, *О времени зарождения культа Бориса и Глеба, Russia mediaevalis 1 (München) 1973*, 22: интересантно је напоменути да у опису рукописа бр. 160 из збирке Хлудова (А. Попов, *Описание рукописей и каталог книг церковной печати библиотеки А. И. Хлудова*, Москва 1872, 314—315) у коме постоји комплетна служба Борису и Глебу, описивач каже да је аутор ове службе митрополит Јован који је умро 1089. године и при томе се позива на И. И. Срезњевског (*Древние памятники русского письма и языка X—XIV в.*, Известия ОРЯС, т. X (1861—1863), 18). Изгледа да на овај детаљ нико није обратио пажњу.

II као аутора службе, имамо и временски оквир у који се може сместити састављање ове службе.

Следеће питање које логично следи јесте питање састава првобитне службе. Д. Абрамович је у предговору критичком издању култних текстова посвећених Борису и Глебу набројао оне текстове који су, по његовом мишљењу, ушли у њен састав. То су: седална, кондак, икос, три стихире на Господи вазвах, три стихире на стиховне, три стихире на Хвалите и канон⁸. Оваква реконструкција не одговара ономе што се данас зна о настанку минејске службе и њеном постепеном развоју⁹. Уосталом, да је Абрамович пажљивије прегледао руске минеје XI—XII века, а нарочито тзв. Јагићеве¹⁰, видео би да је већина служби у њима мањег обима и да се оне углавном састоје од седалне, три стихире на Господи вазвах и канона; кондак се у њима ретко среће, а икоса уопште ни нема. Наравно, и у овим минејима постоје нешто развијеније службе, углавном посвећене светима већег значаја и христо-богородичним празницима. Такву структуру имају и службе у најстаријим светогорским минејима XI века. Сматрам да је сувише смело претпоставити да новоканонизовани локални свецци (византијска црква није признала ову канонизацију) непосредно по својој канонизацији добију службу какву у то време немају ни велики празници, а камоли неки светац. До оваквих пројекција млађег стања на старији период долази првенствено због недостатка систематских компаративних истраживања у области литургије.

Према мојим сазнањима, првобитна служба могла се састојати од седалне, можда кондака, три стихире на Господи вазвах, можда још једне групе стихира и канона. Служба у рукопису ЦГАДА, ф. 381, бр. 122 коју је Абрамович узео за основ свог издања служби, изгледа овако:

седална, првога гласа
 кондак, трећег гласа
 икос
 3 стихире четвртога гласа
 3 стихире на стиховно, другога гласа
 3 стихире на Хвалите Господа, првога гласа
 канон, осмога гласа.

Ако се узме у обзир чињеница да је рукопис написан у првој половини XII века, може се претпоставити да он не одражава првобитно стање. Друга служба коју је Абрамович објавио у свом издању, сачувана је у нотном

⁸ Д. И. Абрамович, *Жития св. мучеников Бориса и Глеба и службы им*, Издание ОРЯС имп. АН, Петроград 1916, XX—XXI.

⁹ Т. Суботин—Голубовић, *Упоредно проучавање структуре српских и византијских минеја старијег периода*, (у штампи); реферат прочитан на III хиландарској конференцији одржаној у Београду од 28—30. марта 1989. год.

¹⁰ И. В. Ягич, *Служебные минеи за сентябрь, октябрь, ноябрь. В церковно-славянском переводе по русским рукописам 1095—1097 гг.*, СПб. 1886.

минејском стихирару из средине XII века (ГПБ, Соф. 384)¹¹. На основу писаревог записа у коме се каже да је књига писана у време епископа новгородског Аркадија, време настанка рукописа ставља се у период између 1156. и 1163. године. Много већи број стихира као и њихова разноликост у односу на оне у рукопису бр. 122, а такође и неке разлике у оквиру канона, навели су Голубовског да претпостави састављање нове службе кнежевима у Новгороду за време Аркадијевог епископовања¹².

Вратимо се још мало најстаријим сачуваним преписима службе светим кнежевима. Осим служби у већ споменутим рукописима, приликом истраживања треба обратити пажњу на још један, судећи по свему, најстарији препис који Абрамович није укључио у своје критичко издање, али га је консултовао приликом састављању критичког апарата уз текст службе. То је рукопис бр. 121 из збирке ЦГАДА, ф. 381, преписан негде крајем XI века¹³. Анализирајући службу 24. јула у овом минеју, Мурјанов каже да је она састављена од две одвојене целине. Прву целину чини служба св. Христини, а другу служба светим кнежевима. Већ ова чињеница говори о архаичности рукописа бр. 121¹⁴. Пошто нисам имала прилике да га видим поуздајем се у податке које о њему саопштава Мурјанов, који каже да је распоред у оквиру службе такав (канон, па за њим следе стихире и кондак) да указује чак на рукописе X века. Износићи ове тврдње Мурјанов се позива на Јагићев закључак о томе да Путјатин минеј с краја XI века (ГПБ, Соф. 202) у оквиру чијих служби су текстови распоређени на исти начин, показује одлике минеја X века¹⁵. Јагић ово тврди без икаквих доказа. Међутим, мени се пружила прилика да прегледам један минеј из X века (Ватопед 1104) и у њему ниједна служба нема такав распоред текстова. То је једини грчки минеј из тако раног периода на који сам наишла у свом досадашњем раду, па ми није јасно на основу чега је изведен један уопштен закључак који се не темељи на систематском истраживању грађе.

Изгледало је да још једно истраживање може допринети расветљавању појединих питања везаних за проблем настанка и развоја службе 24. јула. Међутим ауторка, растрзана између више проблема који су заокупљали

¹¹ Детаљније о овом рукопису у: *Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР (XI-XIII) вв.*, Москва 1984, 95–96.

¹² П. В. Голубовский, *нап. дело*, 33; то је онај рукопис из кога је Абрамович узео другу службу коју је издао — Соф. 384, али није обратио пажњу на запис у коме се спомиње епископ Аркадије (*Сводный каталог*, 96).

¹³ *Сводный каталог*, 82–83.

¹⁴ Т. Суботин–Голубовић, *Одвојене службе светима у грчким минејима XI века*, Археографски прилози 9 (1987) 317–320.

¹⁵ Детаљније о рукопису ГПБ, Соф. 202 у: *Сводный каталог*, 63–64; И. В. Ягич, *нап. дело*, XVII–XVIII; Јагић сам каже да је то једини овакав случај међу многим грчким минејима који је прегледао.

њену пажњу, није успела да да колико-толико заокружену слику ниједног питања кога се дотакла¹⁶.

*

* *

После овог кратког информативног прегледа онога што се зна о литургијском аспекту култа светих кнежева Бориса и Глеба, прелазим на анализу фрагмената ове службе у рукопису бр. 32 из збирке манастира Дечана¹⁷. Овај пергаментни рукопис настао је крајем XIII — почетком XIV века. У запису је сачувано име писара, па се по њему овај рукопис назива још и Оливеровим минејем. По свом саставу то је служабни минеј за месеце јул и август. Рукопис је оштећен; прекид почиње после седме песме канона 9. јула (св. Панкратије, епископ тавроменијски) и траје све до 15. јула (св. мученик Кирик и Јулита). После шесте песме канона налазе се кратка пролошка житија старијег типа. У календару овог минеја појављују се нека одступања од уобичајених памети које се славе¹⁸. Углавном се у једном дану служи служба само једном светом, а појављују се и неке памети које указују на већу старину предлошка, тј. везују овај рукопис за старију студитску или мешовиту традицију у погледу литургијске праксе одн. типика.

Један од ретких дана када се у овом рукопису славе две памети јесте

¹⁶Л. С. Соболева, *К вопросу об эволюции минейного текста, посвященного Борису и Глебу*, Сибирская археография и источниковедение, Новосибирск 1979, 5–12; сам термин „минејски текст“ није дефинисан, па је његова употреба произвољна — у истраживање су укључени и они састави (историјске паримије и похвале светим кнежевима) који, строго гледано, не припадају минеју; поред тога, у овом раду се појављује и читав низ терминолошких непрецизности.

¹⁷Д. Богдановић, *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI–XVII века)*, Београд 1982, 56.

¹⁸Разлике у календару су следеће:

5. јул — св. отац Ламфад (уместо Атанасија Атонског, како је уобичајено)

6. јул — преп. отац Тома (уместо Сисоја Великог)

7. јул — св. мученица Киријака (уместо преп. Томе у Малеји)

Овде је рукопис оштећен; прекид настаје иза VII песме канона (св. Панкратије, епископ тавроменијски) и траје све до 15. јула (св. мученици Кирик и Јулита)

16. јул — св. муч. Атиноген (остали рукописи имају и спомен првих шест васељенских сабора)

19. јул — св. Макрина (остали рукописи имају и преп. оца Дија)

22. јул — св. Марија Магдалена (остали рукописи имају и Фоку)

24. јул — св. Борис и Глеб и мученица Христина (остали рукописи имају само Христину)

25. јул — Успење св. Ане (други рукописи имају још и св. жене Олимпијаду и Евпраксију)

29. јул — св. мученица Теодотија (као и Хиландар 147; остали јулски минеји имају св. мученика Калиника)

31. јул — св. праведни Евдоким (остали имају и претпразновање Часног Крста).

Ово поређење календара заснива се на једној групи јулских минеја које сам имала прилике да прегледам, а то су: Хиландар 147, Деч. 35, УБ Ђоровић 15, Народни музеј у Охриду 90/1.

24. јул, када се поред свете мученице Христине појављују још и свети кнежеви Борис и Глеб. У служби је назначена подела на вечерњу и јутрење, мада је она по својој структури веома једноставна (на вечерњи су исписане само стихире, а на јутрењу канон). Канон на јутрењу се, после пажљивог читања, може сврстати у групу комбинованих канона¹⁹.

Служба светим кнежевима врло се ретко јавља у српским рукописима. Уз овај дечански препис делова службе познат ми је још само један овако рани српски текст ове службе. Овај други рукопис такође потиче с краја XIII и почетка XIV века, а припада збирци Хлудова (рукопис бр. 160) која се данас чува у ГИМу²⁰.

Служба Борису и Глебу у рукопису бр. 32 дечанске збирке, у структурном погледу има овакав лик:

вечерња: три стихире Христини четвртога гласа

једна стихира Борису и Глебу истога гласа

на стиховно у октоиху и још једна стихира Борису и Глебу другога гласа

јутрење: канон осмога гласа

I песма — прва два тропара Христини

трећи тропар Борису и Глебу

четврти тропар — богородичан

III песма — као и прва

седална првога гласа Христини

друга седална истога гласа Борису и Глебу

IV песма — прва два тропара Христини

трећи тропар Борису и Глебу

четврти — богородичан

V песма — као претходна

VI песма — исто

кондак трећег гласа и икос Борису и Глебу

синаксарско житије старијег типа назначено само насловом (въ тѣже днь свѣтоу цароу роушькоу Бориса и Глеба)

VII песма — цео ирмос

прва два тропара Христини

трећи тропар — богородичан (Борису и Глебу ништа)

VIII песма — прва два тропара Христини

трећи — Борису и Глебу

¹⁹Т. Суботин—Голубовић, *Канони у службама 1. септембра у најстаријим српским минејима XIII века*, Археографски прилози 10/11 (1988—1989), 51—59.

²⁰А. Попов, *Описание рукописей и каталог книг церковной печати библиотеки А. И. Хлудова*, Москва 1872, 314—315; В. П. Адрианова—Перетц, *Древнерусские памятники в Югославянской письменности*, Труды отдела древнерусской литературы XIX (1963), 7. Овај рукопис је Абрамовић користио приликом израде критичког апарата уз текст службе који је издао.

четврти — богородичан

IX песма — као претходна песма.

На основу овако датог прегледа службе могу се уочити структурне разлике њеног дечанског преписа према већ раније наведеном примеру у рукопису ЦГАДА, ф. 381, бр. 122. Потпуни текст српског преписа ове службе одн. њених фрагмената омогућиће и бољи увид у текстолошку ситуацију. Уз текст који следи покушаћу да установим којим је текстолошким варијантама најприближнији овај наш дечански препис.

Текст службе св. кнежевима Борису и Глебу у рукопису Деч. 32:

На Г[оспод]и възвахъ. ст[и]х[и]ри гл[а]с[а] ·А·

Придѣте целоумдрна· любовию ч[ъ]стьноюю дв[ои]цоу почтѣм· Х[ри]с-
[т]а възлюбивши всѣми владоуца· чистомъ сердцемъ и д[о]ш[е]ю сьвршенною
стр[а]ст[от]р[о]пце· Романа славнаго и Д[а]в[и]да кроткаго· чистага д[о]ш[е]ю и
тѣломъ· и скроушыши вѣсовьскыя плькы с[в]ѣтага·

(Ова стихира гласи нешто другачије у ЦГАДА, ф. 381, рс. 122:

Придѣте цѣломдрна любци, ж[е]стѣню двоицѣ почтѣмъ, Христа възлю-
бивышага всѣми владѣюца, чистымъ сердцемъ и д[о]шею сьвршеною, стра-
стотерпца Романа и славнаго и кроткаго Давыда достославнаго, иже
доушама и телесамъ чистага скроушышага вѣсовьскыя плькы.)²¹

На стих[овн]ѣ въ шх[танц]ѣ и сьвѣтима гласа ·В·

Игда братоненавидѣнниа шгнь· по всей распалиаше се мислию бл[а]женага· на
неправедно оубиство ваю м[о]у ч[е]н[и]ка властью оубиство сьвѣтствоуяща-
тогда б[о]год[о]уховеньною любовию рад[о]уюца се д[о]уши свои поѣдаста въ
роуцѣ зиждителеви Сп[а]соу всѣхъ.

(Ове стихире нема у рс. 122, али постоји у два друга рукописа, и то
у ЦГАДА, ф. 381, рс. 121 из XI века и у ГПБ, Соф. 384 као стихира на
Хвалите Господа.)²²

На [о]утѣрни кан[о]нѣ ·В· въ шх[танц]ѣ и с[в]ѣт[и]ма гласа ·Н·²³

Въспоємъ пѣс[н]ѣ бл[а]гочѣстивыи· прославленага цѣлоумдрнымъ смис-
ломъ· Романа славнаго· и Д[а]в[и]да же бл[а]гочѣстною славецю ·

(У нашем рукопису ово је трећа песма канона, док је у два руска
рукописа са којима га поредимо то друга песма; у текстолошком погледу
наш препис је ближи рукопису ГПБ, Соф. 384).

трећа песма, трећи тропар

Все смишление къ Б[о]г[о]у моудрага имоуша · братною любовию сьвѣкоу-
пльша се· и бл[а]гочѣстивно жиста · (У рс. 122 и Соф. 384 ово је први тропар.)
друга седална је посвећена Борису и Глебу

²¹Д. И. Абрамович, *нав. дело*, 137.

²²Н. С. Серегина, *Из истории певческих циклов Борису и Глебу*, Труды отдела древнерусской литературы XLIII (1990), 294.

²³Из канона су издвојени само они тропари који су посвећени Борису и Глебу.

Из' млада Х[ри]с[т]а възлюбивша· коупно брата чѣстнаа жизнь старос-
тноую изволиста· и поштение ѿ стр[а]сти д[о]ушегоуб'нѣихъ поспѣшениемъ·
Б[о]жию бла[го]д[а]ть приемьша· ицѣлаета болеще .

(У рс. 122 седална је нешто опширнија: Из'млада Христа възлюбивши
кѣпно брата чѣстнаа и жизнь не старостноую възлюбивши, славнаа цѣло-
моудрие изволиста и пощение отъ страсти доушегоуб'нѣихъ· тѣмъ, съ
поспѣшениемъ Божию благодать примьша ицѣлаета болашаа. У Соф. 384
нема ове стихире.)

четврта песма, трећи тропар

Юношѣскы подвигыша се бл[а]женаа· възрастомъ цвѣта юностию· ѿ
сластехъ люб'ве пльтнѣе не имѣста шт[в]ноудъ Б[о]жиа писаниа почитающа·
тѣмъ просвѣщыша се заповѣдми Б[о]жс[т]вными· тмаго погоубиста кне-
за . (У рс. 122 и ГПБ 384 ово је први тропар.)

пета песма, трећи тропар

Разгнѣвавъ се братоубица· тако Каинъ прѣжде Плькъ шкан'нѣи· тави
се законопрѣстоупно· и къ зависти оубиство прие властною· прѣльстивъ се
сласлоубниа шт[в]мьщениа праведнаго не оубѣжа .

(У оба руска преписа овог тропара појављује се Свјатополково име:
(...) тако Каинъ прѣжде Свјатоплькъ (...) док се у српској верзији налази
скраћени облик кнежевог имена — Плькъ.)

шеста песма, трећи тропар

Мужьскы храбровав'ша· и мужьскы побѣдивьша злаго ратобор'ца·
с[в]ѣщеннѣи Романа коупно съ Д[а]в[и]домъ· дѣломъ и словомъ показав'ша
се· и побѣдни вѣнѣцъ приемьша ѿ Б[о]га слав'наа .

(Рукопис Соф. 384 нема овај тропар. У рукопису бр. 122 сам поче-
так тропара гласи мало другачије: Уношѣскы храбровав'ша и мужьскы
побѣдивьша (...)

кондак трећега гласа

Вьсиа д[в]нсь прѣслав'наа память ваю м[о]у[ч]ч[е]н[и]ка Х[ри]с[т]о[в]а· Романа
и Д[а]в[и]де· съзивающе си нас[ъ] къ похвалению Х[ри]с[т]а Б[о]га м[а]шего-
тѣмъ притекающе къ рацѣ мощемъ ваю· ицѣленна дари приемлемъ· вѣи
в[о]ж[в]с[т]в'наа врача .

У Соф. 384 нема кондака што је и разумљиво када се зна да је то
минејски стихирар. Кондак је дат као пример приликом описивања
рукописа Хлуд. 160, па се тако могу упоредити два српска преписа са ос-
новним руским текстом. Текст кондака није истоветан у сва три рукописа.
Навешћу разлике²⁴:

Хлуд. 160 — (...) съзивающе на[съ] на похваление (...)

(...) къ рацѣ моши ваю (...) даръ въсприемлемъ

рс. 122 — (...) съзивающи насъ къ похвалению (...)

(...) къ рацѣ ваю (...) дары приемлемъ (...)

²⁴А. Попов, *нав. дело*, 315.

икос

Разоумно житие съвршае прѣбл[а]ж[е]не· ц[е]с[а]рьскымъ вѣнцемъ ѿ ю[но]сти оукрашенъ прѣб[о]гате Романе· власть велика вѣс[т]ъ своему ѿч[е]ству· все твари· тѣмъ видѣ твои оупѣхъ Х[ри]ст[у] Б[о]г[у] соудомъ своимъ на мученикѣ те призва· и коѣпость ти издавъ с н[е]в[е]с[е]· да повѣдиши врага съ Д[а]в[и]домъ мужьскы· с братомъ пострадавшимъ· и жившимъ с тобою вѣи в[о]жс[т]вѣна врача ..

(Рукопис Соф. 384 нема икос. У рукопису бр. 122 јављају се неке разлике према Деч. 32: рс. 122 — (...) и коѣпость ти подавъ съ небесе (...).

Пошто је Абрамович користио и рс. Хлуд. 160 приликом састављања критичког апарата, можемо навести још једно неслагање код икоса; у Хлуд. 160 стоји (...) и жившимъ своодою, насоупрот (...) и жившимъ с тобою (...) како стоји у рс. 122 и Деч. 32.)

осма песма, трећи тропар

Прѣс[в]ѣтага ваю память ос[в]ѣщающихи миръ· н[ы]нѣ пришла кста прѣхвалнага стр[а]ст[от]р[п]ца· въ юже м[о]лимъ се полуучити ваю застоупление· Романе и Д[а]в[и]де· любовию поюще· тако словоу благага оугодника· бл[а]гос[ло]в[и]те вса д[е]ла ..

(У овом тропару у рукопису Соф. 384 појављују се паганска имена светих кнежева — Борис и Глеб. Српски препис овог тропара показује извесна мања одступања од руске верзије; тако, почетак тропара у оба руска рукописа гласи: (...) освѣщающихи мира нѣна пришла естъ (...). У рс. 122 тропар се завршава после „оугодника“, док Соф. 384 има завршетак који се разликује и од Деч. 32 и од рс. 122.)

девета песма, трећи тропар

Б[о]ж[ь]ствѣнага и свѣтозарѣнага вѣрста· Романъ и Д[а]в[и]дъ· доброповѣдѣнага стр[а]ст[от]р[п]ца· на н[е]в[е]с[е]хъ н[ы]нѣ ц[е]с[а]роу вседѣржителю прѣдстонтя· избавление просеца прѣгрѣшениемъ злымъ· вѣрно память ваю поючимъ ..

(Као и у претходној песми, рукопис Соф. 384 опет има паганска имена кнежева. Осим ове разлике, тропар је у оба руска идентичан, али се прилично разликује од српског преписа. Зато сматрам да га треба дати у целини према рукопису бр. 122:

Божествѣнага и свѣтозарѣнага вѣ истинюу вѣрста· Романъ и Давидъ доброповѣдѣнага страсотрѣпца на небеси нѣнѣ Троици вседѣржителю прѣдстонтя избавления просаца прѣгрѣшениемъ злымъ вѣрно на земли ваю память тѣржествуоущемъ.

*

Судећи према критичком апарату уз текст рукописа бр. 122, рукопис Хлуд. 160 показује неке сличности са Деч. 32; тако се могу навести речи

које недостају у руској верзији нпр. „цаф8“, или облик „прегѣшениемь“.)²⁵

На основу фрагментарног текста службе св. мученицима Борису и Глебу тешко је дати неки коначан суд. Поједини делови службе ближи су одговарајућим деловима у ЦГАДА, ф. 381, рс. 122 док, с друге стране, постоји и одређена блискост са рукописом ГПБ. Соф. 384. Важно питање на које је у овом тренутку немогуће дати одговор јесте оно које се односи на настанак оваквог типа службе. Систематска истраживања у области литургике требало би да дају одговор на питање када је и где настала оваква комбинована служба првим руским мученицима.

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА

Деч. — манастир Дечани

ЦГАДА — Центральный государственный архив древних актов, Москва

ГПБ — Государственная публичная б-ка им. М. Е. Салтыкова — Щедрина, Петербург

ГИМ — Государственный исторический музей, Москва

УБ Ђоровић — Универзитетска библиотека, Београд (Ђоровићева збирка)

Резюме

Татјана Суботин—Голубовић

ФРАГМЕНТЫ СЛУЖБЫ СВ. БОРИСЕ И ГЛЕБЕ В РУКОПИСИ № 32 ИЗ СОБРАНИЯ МОНАСТЫРЯ ДЕЧАНЫ

Зарождение культа первых канонизированных святых русской церкви, святых князей Бориса и Глеба, в крещении названных Роман и Давид, приходится в княжение Ярослава Мудрого (1019–1054). С восстановлением культа тесно связан вопрос о первоначальной службе св. князям, а также и вопрос об ее авторе. Печатаемая служба князям по списку XII века (ЦГАДА, ф. 381, рс. 122), Д. Абрамович в вступительной статье попытался реконструировать первоначальную службу, но при этом он использовал элементы более позднего времени. Автор предлагаемой статьи, на основании своих исследований миней и минейных служб святым предполагает, что в состав первоначальной службы входили только седален, возможно кондак, 3 стихирь на Господи воззвах, может быть еще одна группа стихирь и канон. Раньше принято было считать автором служб митрополита Иоанна I, но автор этой статьи соглашается с мнением польского ученого А. Поппэ, считающим сочинителем служб митрополита Иоанна II (1077–1089).

В сербских рукописях служба святым князям является редко. Одна из таких рукописей хранится в собрании монастыря Дечани (но. 32). Эта пергаменная рукопись конца XIII – начала XIV веков, 24. июля хранит память св. князей

²⁵Сви цитати из рукописа ЦГАДА, ф. 381, бр. 122 и ГПБ, Соф. 384 преузети су из Абрамовичевог издања служби. Очигледно је да се Абрамович није држао правила да треба верно преносити текст, онако како је он исписан у рукопису, па је тако дошло до ортографског осавремењавања текста.

Бориса и Глеба. В тот-же день стоит еще и служба св. Христине. На вечерне, Борису и Глебу поются две ситхиры, а на утренне появляется слитной канон Христине и князям. В этом слитном каноне ирмос и богородичен являются общим Христине и князям, по два тропаря каждой песни посвящены Христине, а по одному — Борису и Глебу. В предлагаемой статье, фрагменты службы Борису и Глебу в сербском изводе, сопоставлен с древнейшими русскими списками опубликованными у Д. Абрамовича.